

**Present cooperatiu.
Construint alternatives.
Els reptes de l'Economia
Social i Solidària a
l'Hospitalet de Llobregat**

Franco Casanga Zúñiga

Construint alternatives. Els reptes de l'Economia Social i Solidària a l'Hospitalet de Llobregat

Construyendo alternativas. Los retos de la Economía Social y Solidaria en l'Hospitalet de Llobregat

Building alternatives. The challenges of the Social and Solidarity Economy in l'Hospitalet de Llobregat

Franco Casanga Zúñiga

(Activista cooperativo)

RESUM

A les últimes dècades, han ocorregut importants canvis a les nostres societats que fan pensar que estem davant d'un canvi d'època. A les velles desigualtats que no paren de créixer, s'han afegit noves vulnerabilitats que fan impossible tornar a implementar les polítiques d'antany. En aquest impàs, s'obren camí diversos paradigmes econòmics que posen en dubte l'economia convencional. Un d'aquests és l'economia social i solidària (ESS), la qual busca construir un nou model econòmic, una economia que posi en el centre el treball humà i no el lucre. En aquest article, farem una breu revisió de l'estat de la qüestió de l'ESS a l'Hospitalet de Llobregat, segona ciutat més poblada de Catalunya. Analitzarem els seus reptes i potencialitats, així com els debats que s'obren sobre la seva relació amb les polítiques públiques.

Paraules clau: Canvi d'època - Economia Social - Economia Solidària - l'Hospitalet de Llobregat

RESUMEN

En las últimas décadas, han ocurrido importantes cambios en nuestras sociedades que hacen pensar que estamos ante un cambio de época. A las viejas desigualdades que no paran de crecer, se han añadido nuevas vulnerabilidades que hacen imposible volver a implementar las políticas de antaño. En este impasse, se abren camino diversos paradigmas económicos que ponen en entredicho la economía convencional. Uno de estos es la economía social y solidaria (ESS), la cual busca construir un nuevo modelo económico, una economía que pone en el centro el trabajo

humano y no el lucro. En este artículo, haremos una breve revisión del estado de la cuestión de la ESS en l'Hospitalet de Llobregat, segunda ciudad más poblada de Cataluña. También analizaremos sus retos y potencialidades, así como los debates que se abren acerca de su relación con las políticas públicas.

Palabras clave: Cambio de época - Economía Social - Economía Solidaria - l'Hospitalet de Llobregat

ABSTRACT

In recent decades, important changes have occurred in our societies that make us think that we are facing a change of era. To the old inequalities that do not stop growing, new vulnerabilities have been added that make it impossible to re-implement the policies of the past. In this impasse, various economic paradigms are making their way, criticizing the conventional economy. One of these is the social and solidarity economy (SSE), which seeks to build a new economic model, an economy that puts human work at the center and not profit. In this article, we will briefly review the state of the SSE issue in l'Hospitalet de Llobregat, the second most populated city in Catalonia. We will also analyze its challenges and potential, as well as the debates that are being opened about its relationship with public policies.

Keywords: Change of era - Social Economy - Solidarity Economy - l'Hospitalet de Llobregat

Més que canvis, un canvi d'època.

Les transformacions socials ocorregudes en les últimes dècades en àmbits com l'economia, les polítiques públiques o al món del treball, per a alguns autors no sols són senyals d'uns canvis en els nostres estils de vida o mers canvis d'hàbits sinó, essencialment, són mutacions en l'estructura social de les nostres societats. Més que una època de canvis aquesta seria un canvi d'època (Subirats, 2010). Des de les relacions personals i familiars, passant per l'extensió imparable de les tecnologies digitals i l'emergència climàtica, fins a la pèrdua de centralitat del treball com a factor integrador i cohesionador de les nostres vides, aquestes transformacions sacsegen les nostres formes organitzatives i ens plantegen una sèrie de desafiaments per als quals no existeixen manuals ni receptes prefabricades.

En quin sentit podem dir que aquest canvi d'època mostra una ruptura amb els mecanismes d'inclusió sorgits del consens de Brettons Woods o la Declaració dels Drets Humans de 1948? Zygmunt Bauman (2004) veia en dues característiques la radical diferència entre la nostra modernitat i la de «les nostres àvies i avis»: la gradual desaparició del telos del progrés civilitzatori, una mena d'estat de reconciliació amb nosaltres mateixes on aconseguiríem els objectius de pau i harmonia social, i la privatització (individualització) de les «tasques de la modernització» il·lustrada. Per a Bauman, aquesta bretxa d'època entre les il·luminacions del progrés social i la desil·lusió de la terra promesa al mateix temps que ens allibera de la càrrega de Déu (digui's partit, ideologia o líder) ens deixa òrfans davant el món, en cerca perpètua d'un «rearrelament».

Si en l'època daurada del keynesianisme europeu va haver-hi algun tipus de consens, aquest es va donar sens dubte en el món del treball. Fruit d'un nou marc de relacions entre classes socials i interessos econòmics l'Estat del Benestar va representar un avanç en la protecció social de les majories socials, una protecció que ja no estava lligada exclusivament al salari sinó a la conquesta de drets socials de caràcter suposadament universal. Aquest model de biografia laboral fordista (Alonso, 2007) es basava en una institucionalització d'un conjunt de riscos socials que l'Estat es comprometia a cobrir (assegurança de malaltia, vellesa, accidents, desocupació, acomiadament, etc.). En el seu esquema ideal la vida laboral del fordisme començava sense massa problemes just després del cicle escolar obligatori, mentre la carrera universitària era per a una minoria; l'estabilitat i l'antiguitat estaven assegurades per un sistema de producció en constant creixement, la qual cosa permetia estandarditzar grans unitats productives sense greu perjudici de la innovació tecnològica; les polítiques de plena ocupació des d'aquesta perspectiva tenien tot el sentit del món no sols com a reivindicació sindical sinó, també, com a objectiu d'economies relativament nacionals. Avui sabem bé que aquest imaginari idealitzat de l'estat de benestar descansava (i encara ho fa) sobre la invisibilització de la divisió sexual del treball (Fraser, 2019).

La crisi del règim d'acumulació fordista a principis dels setanta trenca amb la lògica del creixement=equitat. La desnacionalització de les finances, l'expansió d'ens su-

praestats (OMC, Banc Mundial, FMI), juntament amb l'arribada de governs conservadors en les economies més poderoses del globus conformen noves regles del joc que deterioren els consensos establerts de la postguerra. Principalment en el món laboral, la crisi va servir com a tempesta perfecta per a realinear la correlació de forces entre agents socials i econòmics, òbviament en favor dels sectors financers. Com indica Robert Castel (2010), la primera conseqüència del canvi d'orientacions en aquest terreny no és el desmantellament de la societat salarial com a tal, sinó l'aparició cada vegada més comuna de nous riscos que fan aleatòria la relació amb l'ocupació.

La desocupació massiva i la precarització de les relacions de treball, que s'agregen en el transcurs del decenni següent perquè totes dues persisteixen, són les dues grans manifestacions d'una desestabilització profunda de les regulacions de la societat salarial. Aquest diagnòstic no va ser acceptat sense reticències perquè l'expectativa d'una 'reactivació' va mantenir molt de temps l'esperança de poder tornar a l' statu quo anterior. Però amb córrer dels anys es va fer cada cop més clar que per a un nombre creixent de treballadors la relació laboral deixava de ser el basament estable a partir del qual podia alimentar-se el projecte de construir una carrera, dominar els avatars del futur i contenir la inseguretat social. (Castel, 2010: 79).

Aquesta transició al règim d'acumulació flexible o posfordista (Harvey, 2004; Jessop, 1999) és impulsada per una internacionalització sense precedents del capital financer que marquen canvis tant en el model de producció com en l'organització del treball. La nova mobilitat del capital permet a les empreses una reestructuració productiva a diferents escales, despenjar-se dels convenis, externalitzar i subcontractar serveis i, amb això, tenir la força suficient per imposar noves condicions laborals, afeblint els espais de negociació col·lectiva i fragmentant les identitats construïdes a partir del paradigma fordista.

L'ocupació a temps parcial, el treball informal i l'ocupació temporal s'han tornat les formes normalitzades en importants grups de població com la dones, joves i immigrants per a accedir a un ingrés. No per res, l'anomenada «ocupació atípica» ha estat una de les formes d'ocupació, segons estimacions de la OIT, que més ha crescut en les últimes dècades als països de l'OCDE, actualment aconsegueix un terç de l'ocupació total, però representa el 60% de l'ocupació creada des dels anys noranta. (Consejo Económico y Social de España, 2018).

Sota els dispositius d'*empleabilitat*, *flexiguritat* o polítiques d'*activació*, la responsabilitat de trobar ocupació o de sortir de la pobresa recau únicament en l'individu i en la seva capacitat d'emmotllar-se als criteris i competències que dicti el mercat de treball (Serrano, Fernández, Artiaga, 2012). Es potencia així des de la nova governança econòmica un subjecte aïllat, descol·lectivitzat, sense comunitat, sobre un ordre normatiu que busca naturalitzar la individualització dels problemes socials (atur, pobresa, precarietat), delegant en altres agents socials (ETTs, empreses d'in-

serció, ONGs) la tasca d'integrar (o disciplinar) a les poblacions excloses pel mateix mercat.

Repensar l'economia i el treball

Aquest canvi d'època, per tant, ens situa sobre mutacions estructurals de les nostres societats que no poden comprendre's ni enfrontar-se amb fórmules del passat. Ens situen davant el desafiament de crear alternatives a les múltiples crisis del capitalisme, ens interpel·la a explorar noves eines per comprendre les noves problemàtiques que, sumades a les velles, tornen encara més complex coordinar respostes capaces de donar solució a tot i d'una vegada.

Quina economia pensar en l'era de la crisi ecosocial? Quin tipus de treball pensar en l'era de la crisi de les cures? Enfront d'aquestes múltiples crisis, fa anys que estan emergint múltiples alternatives econòmiques, més o menys articulades, que confronten les lògiques d'acumulació per desposseïció del neoliberalisme. Aquestes economies transformadores (Suriñach, 2017) es construeixen sota nous paradigmes i prioritats que intenten mostrar la cara oculta de l'economia (economies feministes), anar més enllà de la titularitat privada i estatal (béns comuns o comuns) o busquen potenciar les formes tradicionals del cooperativisme cap a un nou model econòmic (economia solidària). Totes aquestes economies viuen entre nosaltres, algunes estan reconegudes jurídicament, altres no; tenen diversos noms i arrelaments teòrics, no sempre coincidents, encara que la majoria dels seus principis es complementen perfectament. El que sí sembla que les uneix és la necessitat de repensar una altra forma de produir i distribuir la riquesa social.

Com veurem a continuació, des del marc de l'economia social i solidària (ESS), el debat sobre democratització de l'economia torna a posar-se sobre la taula i s'interroga sobre la construcció de nous models socioeconòmics capaços de fer front a les velles i noves desigualtats.

De què parlem quan parlem de l'ESS?

El debat sobre les definicions no és neutral, té a veure amb una sèrie de principis i valors conformats històricament, a vegades amb projectes i solucions contradictòries, encara que nominalment participin en el mateix sector. És possible parlar d'una estratègia de l'ESS sense tenir en compte les percepcions de tots els actors involucrats? Quan parlem d'ESS tots els actors se senten reconeguts en aquestes coordenades? Amb l'objectiu d'abordar aquestes preguntes quan analitzem la radiografia de l'ESS a l'Hospitalet creiem que és important oferir abans unes mínimes definicions a partir de la literatura especialitzada sobre els conceptes claus que conformen l'univers de l'ESS per tal de donar llum als debats i reptes que hi ha per al davant.

a) Tercer Sector

El concepte de Tercer Sector va néixer als EUA en la dècada dels vuitanta quan comencen a proliferar iniciatives associatives i fundacions (*none profit economy*) especialitzades en l'atenció a les persones vulnerables. El seu nom té el seu origen en la voluntat de mostrar-se com una alternativa tant a l'empresa privada lucrativa com a l'administració estatal, d'allò que sigui un "tercer lloc" respecte a aquestes matrius. En el Llibre Blanc de l'Economia Social de Catalunya (2001), el tercer sector inclou a les organitzacions «que posin l'èmfasi en el concepte de benefici públic». Són bàsicament organitzacions de titularitat privada i sense ànim de lucre. Una altra definició una mica més clarificadora la dona el Llibre Blanc del Tercer Sector Cívico-Social (2003), la qual delimita el tercer sector a les organitzacions privades i no lucratives que tenen per objectiu la promoció de la persona, la reducció de les desigualtats socioeconòmiques i la lluita contra l'exclusió social, però exclou en aquesta definició les cooperatives, les societats laborals, les mutualitats, entre altres iniciatives que actuen en el mateix sector. Dins del tercer sector, existeix el Tercer Sector d'Acció Social (TSAS) el qual s'articula en fórmules jurídiques que sí que inclouen les cooperatives (d'iniciativa social), a més de les associacions i fundacions. La llei 43/2015 la regula com:

(...) organizaciones de carácter privado, surgidas de la iniciativa ciudadana o social, bajo diferentes modalidades, que responden a criterios de solidaridad y de participación social, con fines de interés general y ausencia de ánimo de lucro... (Plataforma de ONG de Acción Social, 2020)

Segons les dades de la Plataforma del Tercer Sector (2020), el creixement del TSAS no sols no s'ha vist reduït per la crisi de 2008, sinó que s'ha fet més intens a partir d'aquesta, un 34% de les entitats es van crear a partir de 2008. A Catalunya, segons l'Anuari de l'Ocupació del Tercer Sector Social de 2019 el 69% de les entitats van ser fundades al segle XX, per tant estaríem parlant d'entitats (la majoria associacions i fundacions) consolidades en aquest sector, amb capacitat de donar feina a més de 97 mil persones. Estivill i Miró (2020) destaquen entre la gran diversitat i complexitat organitzativa del sector dues entitats: la Confederació Empresarial del Tercer Sector i la Taula d'Entitats del Tercer Sector.

En quin sentit podem dir que el tercer sector respon a les desigualtats existents? Com assenyalava Laville (2009), és bastant evident que l'emergència del tercer sector a Europa va venir de la mà amb les proclames de l'Estat mínim del Banc Mundial i altres organismes internacionals. El creixement notable de l'anomenat tercer sector no necessàriament respon a una eficàcia de la seva modalitat empresarial (no lucre = confiança) professada pels economistes neoclàssics, més aviat respondria als processos de reestructuració dels estats del benestar europeus i a una configuració sectorial ben funcional a les directrius de les administracions públiques, almenys en l'estat espanyol (Pérez Yruea, 2019).

b) Economia social

En les últimes dècades, diversos investigadors han redescobert la dimensió associativa de l'economia social com a part d'una història social de lluites contemporànies pels béns simbòlics i materials de les classes populars a Europa (Laville, 2015; Estivill, 2018). Des d'aquest punt de vista, el cooperativisme, el mutualisme i l'associacionisme, entre altres tipus d'organització serien part d'un poder plebeu que històricament s'ha oposat a la utopia d'una societat de mercat (Polanyi, 1989). Resumint dràsticament, a partir de la Segona Guerra Mundial i la creació de l'Estat del Benestar, aquest tipus d'organitzacions van perdre pes al no poder competir amb l'estat keynesià, però reprèn la seva embranzida a la fi dels anys setanta del segle passat, això sí, sota un altre context, marcs normatius i altres actors. Fins aquí podem assenyalar dues diferències claus respecte al tercer sector: la primera, que la genealogia de l'economia social respon històricament (des del segle XIX) a una posició crítica del model capitalista; la segona, que l'economia social no exclou les iniciatives amb ànim de lucre, més aviat posa èmfasi en la restricció de l'apropriació privada del benefici, afavorint així una socialització del patrimoni col·lectiu.

En el marc europeu, una de les més importants definicions de l'economia social prové del Centre Internacional de Recerca i Informació sobre Economia Pública, Social i Cooperativa (CIRIEC) que l'any 1989 impulsa una classificació del sector en dos grans subsectors: els productors de mercat (societats no financeres com a cooperatives i empreses d'inserció, entre altres) i els productors de no mercat (institucions sense fins de lucre, associacions i fundacions). Juntament amb el Manual de Comptes Satèl·lits de la Comissió Europea de 1995, i l'Informe Chaves-Monzón del Comitè Econòmic i Social (Chaves i Monzón, 2008) han creat el marc operatiu del sector de l'economia social en l'àmbit internacional. Quant a l'estat espanyol, a partir de l'evolució del sector i la dinàmica de les seves demandes (professionalització, obtenció de recursos, cohesió sectorial, etc.), en el 2011 es promulga la Llei espanyola d'Economia Social. En el seu article 2 diu:

Se denomina economía social al conjunto de las actividades económicas y empresariales, que en el ámbito privado llevan a cabo aquellas entidades que (...), persiguen bien el interés colectivo de sus integrantes, bien el interés económico o social, o ambos.

Els seus principis orientadors, segons marca la llei, són: la primacia de les persones i la fi social sobre el capital, repartiment del benefici segons el treball aportat, compromís tant intern com extern (desenvolupament local) i independència respecte dels poders públics. També es reconeix com a actors de l'economia social les cooperatives, mutualitats, fundacions, empreses d'inserció, centres especials d'ocupació, confraries de pescadors, societats agràries i entitats singulars (com l'ONCE) que es regeixin pels principis assenyalats.

Segons la Confederación Empresarial Española de Economía Social (CEPES), a nivell estatal existeixen més de 43 mil entitats en el sector de l'economia social, més

de 18 mil correspondrien a cooperatives, la fórmula majoritària seguida per les societats laborals¹. A Catalunya, segons la Confederació de Cooperatives de Catalunya (COOPCA), en la seva memòria de 2018, indica que el 85% de l'economia social correspon a empreses cooperatives que generen un impacte econòmic de 4.614 milions d'euros, i té 46.772 llocs de treball; la majoria d'activitats estan centrades (33%) en l'ensenyament, activitats sanitàries i socials.

L'any de l'aprovació d'aquesta llei (2011) no és casual, és un dels anys posteriors a l'aprovació del decret llei (8/2010) que donava vistiplau a les retallades pressupostàries dictades per la troika. Per tant, podem interpretar que la llei d'economia social respon a una estratègia de resposta dels governs europeus², davant els efectes devastadors de la crisi econòmica. El problema ve quan comença a avaluar-se la real aplicabilitat de la llei, la qual per a alguns especialistes és pràcticament nul·la o fins i tot només pot tenir un rang de «llei tova» en manca-li un caràcter imperatiu (Pérez de Uralde, 2014; 2017). Opinions diferents també hi ha, per exemple per part de CEPES, que fan un balanç molt positiu de la llei de 2011 tant en la visibilitat del sector com en la participació en les polítiques públiques (Comos, 2019).

Una de les principals crítiques que se li fan al sector més clàssic de l'economia social és que ha deixat d'aspirar a transformar les condicions materials que generen les desigualtats en el context de canvi d'època. En la dècada dels 80 i 90 el cooperativisme, associacionisme i mutualisme van semblar-se cada vegada més a les empreses lucratives produint-se així un procés accentuat d'isomorfisme institucional (Laville, 2015). Les raons d'aquesta homogeneïtzació provenen de factors interns i externs. Entre els primers, les organitzacions del sector haurien adoptat pràctiques pròpies del gerencialisme per captar recursos mercantils (separació de les funcions econòmiques de les socials, utilització d'estructures de capital convencional per créixer) el que també s'hauria traduït en una pèrdua d'avaluacions amb criteris socials de la productivitat (el que coneixem com a balanç social) (Fernández, 2006). Entre els factors externs, aquests són causats per l'alta competitivitat del mercat accelerada per la reestructuració financera del capitalisme i la competitivitat pels recursos de l'administració pública (assumpció de criteris convencionals del mercat, dependència de les subvencions) (Pérez de Mendiguren i Etxezarreta, 2014).

c) Economia solidària

L'economia solidària com a concepte neix en la dècada dels vuitanta en tres llocs del món ben diferents, sense connexió teòrica entre ells: les Açores, França i Amèrica Llatina. Emergeix per descriure les noves iniciatives socials, discursives i comunitàries que buscaven alternatives al mercat capitalista (Estivill, 2018). Donada la seva diversitat de plantejaments, l'economia solidària s'ha anat articulant des de diferents òptiques i teories, depenent també de l'àmbit geogràfic. En aquest article ens ce-nyirem a l'àmbit europeu.

Per què ESS i no senzillament economia social? Per a un dels seus referents internacionals més coneguts, Jean-Louis Laville (2015), l'economia solidària té estatut teòric propi, ja que reintrodueix en l'activitat econòmica la dimensió política. Això no vol dir que sigui totalment autònoma de l'economia social, una cosa impossible, ja que s'inspira en les experiències radicals de la primera economia social. Segons Laville, les diferències estan en el fet que les pràctiques i iniciatives de l'economia solidària superen «una funció pal·liativa per alimentar una reflexió sobre la naturalesa del vincle social i les finalitats de l'intercanvi econòmic» (2015: 147). Estem parlant de moviments no sols econòmics o ètics sinó que, també, intenten construir una matriu socioeconòmica diferent de la dominant. Des d'aquesta perspectiva, més que a solucions parcials per externalitzacions pròpies del mercat capitalista, l'economia solidària atén una lògica de béns comuns, on el fet econòmic és indissociable del fet social. La proposta de Laville, inspirada en les teories de Karl Polanyi i Marcel Mauss, subratlla la dimensió antropològica de l'economia, la seva pluralitat socio-històrica i el vincle de solidaritat com a valor i pràctica cooperativa de les societats humanes. Per tant, aquest valor substantiu de l'economia solidària més que erigir-se superior a l'economia social, «s'acosta a l'economia social per la necessitat d'una igualtat formal entre les parts que sigui reconeguda jurídicament» (2015: 151). Això explicaria en els últims anys la proliferació d'iniciatives i moviments que busquen traslladar a l'esfera política reformes prou àmplies per introduir canvis en les dinàmiques econòmiques que, paral·lelament, permetin obrir nous camps d'acció, en el terreny de l'habitatge, de la producció d'energies o en l'àmbit tecnològic (Méndez de Andés, et.al, 2020).

En el marc de l'estat espanyol, REAS, la *Red Estatal de Economía Alternativa y Solidaria*³, creada el 1995, agrupa a més de 800 entitats per tot el territori espanyol. En la seva Carta de l'Economia Solidària defineix l'economia solidària com a part de la tradició de l'economia social i com «una manera de viure» que no necessàriament se la identifica «segons els beneficis materials d'una iniciativa»; es tracta doncs «d'una nova manera de produir, de consumir i de distribuir» que es proposa «com una alternativa viable i sostenible per a la satisfacció de les necessitats individuals i globals, aspirant a consolidar-se com un instrument de transformació social». En aquesta Carta es fan explícits els 6 principis del seu marc de treball: principi d'equitat, de treball, de sostenibilitat ambiental, de cooperació, sense lucre i de compromís amb l'entorn.

A Catalunya, la XES (Xarxa d'Economia Solidària) és l'espai de referència per a les iniciatives de l'economia solidària. Fundada en el 2003, el seu objectiu és promoure i estendre les pràctiques i iniciatives de l'economia solidària com una nova manera de produir, consumir, distribuir, en tant que alternativa viable i sostenible per a la satisfacció de necessitats individuals i col·lectives. Segons la memòria de 2019, la XES té més de 400 sòcies (organitzacions i persones) i es regeix sota un funcionament democràtic on l'assemblea general és l'òrgan decisorí màxim. Entre les seves activitats més importants està la Fira d'Economia Solidària de Catalunya que es porta realitzant des del 2012 amb gran èxit de públic, l'elaboració anual de l'Informe del

Mercat Social Català que ha establert les bases d'identificació i valoració de les iniciatives del sector (i des del 2018, per al balanç social que realitza REAS), l'Escola d'Estiu de la XES, la participació en postgraus universitaris i la implicació en diverses jornades al voltant de les economies transformadores. També un aspecte no menor de la seva activitat és la incidència política (campanyes, posicionaments, suports, participació en l'elaboració de polítiques públiques) i el manteniment de relacions internacionals participant en fòrums, congressos i conferències, entre d'altres esdeveniments. En el seu *Manifest* fundacional de 2002, la XES defineix l'economia solidària com la subordinació de l'economia a la provisió, «de manera sostenible, de les bases materials per al desenvolupament personal, social i ambiental de l'ésser humà». Es considera el treball humà com el valor central de l'economia solidària. Potenciar el treball emancipador, preservar l'equilibri dels ecosistemes, compartir una part dels nostres excedents per a l'expansió de l'economia solidària, organitzar-se de forma democràtica i tenir autonomia respecte de les administracions, són els seus criteris bàsics d'acció.

Debat conceptual o debat estratègic?

La caracterització conceptual dels principals actors del que anomenem ESS busca identificar els corrents i els seus principis orientadors amb la condició de visualitzar la seva diversitat teòrica i pràctica. Sense témer equivocar-nos, podem afirmar que existeixen moltes més semblances que diferències entre els actors del tercer sector, l'economia social i l'economia solidària. A més, s'ha de tenir en compte que, a l'estat espanyol, fins fa ben poc el sector de l'economia solidària, el sector de més recent desenvolupament i que tendeix a defensar més fermament les idees de superació del model capitalista, ve desenvolupant criteris propis sobre els quals auto-definir-se i guanyar espai polític d'influència. És cert que en moltes de les pràctiques que es duen a terme en el dia a dia de les organitzacions solen barrejar-se i combinar-se, sense ser molt conscients d'això, els objectius finals que tendeixen a reformular-se i no poques vegades el pragmatisme se superposa als principis. No obstant això, en un context de canvi d'època (i no de crisi passatgera), fins a quin punt aquests sectors poden convergir en una estratègia de transformació social? Amb quin sentit de transformació social s'identifiquen les entitats d'un territori donat? Són preguntes que estan obertes i que mouen sentiments i arguments en diferents sentits.

Com assenyalen alguns autors (Pérez de Mendiguren i Etxezarreta, 2015; Coraggio, 2011), el terme ESS té com a pretensió reunir el potencial de canvi que hi ha en cadascuna de les grans famílies que componen el sector de les economies alternatives, però aquesta complementarietat a vegades és més un objectiu que una realitat. Pérez de Mendiguren i Etxezarreta (2015), identifiquen tres posicions respecte a l'auge del concepte de l'ESS. El primer seria el de *negació*, el qual veu el tercer sector i l'economia solidària com a integrants del paraigua conceptual d'economia social. Està representat per teòrics al voltant de CIRIEC, que defensen una

metodologia reconeguda en l'àmbit europeu en el marc de la *Social Economy Europe*, un lobby amb gairebé tres milions d'organitzacions i empreses del sector. La segona posició és la d'*igualació*, la qual situa les pràctiques tant de l'economia social com de l'economia solidària en una lògica complementària, posa més èmfasi en els objectius que en la terminologia. Aquesta posició s'inspira en model francòfon, especialment del Quebec (Mendel i Neamtan, 2010; Boichat, 2016). La tercera i última posició és la que els autors anomenen "*anar desde la diferencia*", això és, la cerca de reconeixement mutu entre els diferents sectors abans de treballar en projectes de col·laboració; s'assembla molt a la segona, només que se situa al voltant dels debats sobre el desplegament de l'economia social i solidària de la llei francesa de 2014.

Com hem dit abans, més enllà del debat acadèmic, aquests tres posicionaments sobre l'efectivitat teòrica del concepte de l'ESS representen en el fons les diferents perspectives entorn dels discursos en joc a l'hora de crear polítiques que facin front als múltiples desafiaments que les nostres societats tenen per davant, un fet que s'ha mostrat urgent amb la crisi de la COVID-19.

En els últims deu anys el concepte de l'ESS ha anat guanyant posicions d'influència a escala internacional. Tant és així que Nacions Unides i la OIT (Organització Internacional del Treball) celebren anualment des del 2010 l'Acadèmia sobre l'Economia Social i Solidària. Un altre exemple d'aquest creixement és la consolidació de la Xarxa Intercontinental de Promoció de l'Economia Social i Solidària (RIPESS) que agrupa entitats de tots els continents o el Fòrum Social Mundial d'Economies Transformadores que se celebra en diversos llocs del món, la seva última edició es va realitzar l'any 2020, de forma virtual arran de la pandèmia.

A Catalunya, l'any 2014 es va aprovar la proposta de Llei d'Economia Social i Solidària de Catalunya. Per primer cop en un text d'aquest tipus s'incorpora el concepte d'economia solidària. Després d'estar tots aquests anys dins un calaix al Parlament, a l'octubre de l'any passat es va fer un pas important en el camí cap a la seva aprovació final. Els principals actors socials del sector tant de l'economia social com de l'economia solidària, l'AESCAT⁴, van publicar a l'octubre de l'any passat el document de bases de la llei anomenat *Impuls d'un marc normatiu que reconegui l'economia social i solidària i la seva voluntat per transformar l'economia*. Aquesta llei, segons els seus protagonistes, tindrà una voluntat transformadora (inclusiva, flexible, complementària) que buscarà fomentar i promoure l'ESS per aconseguir el reconeixement institucional que es mereix.

Radiografia de l'ESS a l'Hospitalet

Les dades sobre el món cooperativista a la ciutat de l'Hospitalet no han estat objectiu de seguiment per part de l'administració local, molt menys les dades sobre iniciatives de l'àmbit de l'ESS. Segons dades obertes del Registre General de Cooperatives de la Generalitat de Catalunya⁵, existeixen 113 cooperatives (SCCL) a

l'Hospitalet. El problema amb aquestes dades és que no se sap quantes segueixen actives; també, com ja hem dit abans, no pel fet de *ser* cooperativa s'apliquen automàticament els criteris de la ESS a l'interior d'aquesta, a més, en aquests tipus de llistats podem saber les cooperatives que es creen, però no les que es destrueixen (Estivill, 2018).

Per tant, la radiografia que farem ara es basa en documentació de fonts secundàries. Analitzarem primerament, un informe de fa alguns anys d'una consultora contractada per l'Ajuntament i, després, analitzarem els informes i diagnòstics de l'Ateneu Cooperatiu La Col·lectiva de l'Hospitalet, que són les fonts més completes que hi ha fins ara.

L'informe encarregat per l'Ajuntament de l'Hospitalet amb suport de la Diputació de Barcelona a la consultora CRIA SL, sota el projecte anomenat INNOLAB-ESS (iniciatives territorials innovadores per al desenvolupament econòmic), que es va elaborar l'any 2015 podem dir que es tracta del primer intent de diagnòstic que coneixem sobre l'estat del cooperativisme a l'Hospitalet de Llobregat dels últims vint anys. En aquest informe titulat «L'Economia Social i Solidària: una proposta per a la cohesió social a la ciutat» s'assenyala la precarietat de les fonts i la necessitat d'actualitzar els registres oficials. De les 102 cooperatives d'un primer llistat només 51 van poder confirmar que continuaven actives; pel que fa a les societats laborals, de les 84 que apareixien al cens inicial només es va confirmar l'activitat de 4. La majoria d'aquestes cooperatives i societats laborals tenien la seva activitat al sector de la indústria i serveis a les persones. A l'enquesta que van elaborar per extreure informació rellevant respecte a la vinculació de les empreses amb l'ESS i el paper de l'administració local, només van contestar 15 empreses, el 30% del mostreig. Algunes característiques més destacables del teixit cooperatiu enquestat són: unitats empresarials molt petites, la principal motivació de creació de la cooperativa va ser el relleu després de venir d'empreses en fallida, propostes de promocions concretes (per part de l'Ajuntament) sobre economia social a la ciutat, etc. Uns dels objectius d'aquest informe era saber l'acceptació que tindria "una plataforma per impulsar l'Economia Social i Solidària" a l'Hospitalet de Llobregat, qüestió que en les respostes de l'enquesta va ser contestada majoritàriament en positiu, sis de cada deu participarien. Això serà interessant de contrastar quan parlem de la Xarxa d'Ateneus Cooperatius, un projecte de la Direcció General d'Economia Social (Generalitat de Catalunya), específicament de l'Ateneu Cooperatiu de l'Hospitalet de Llobregat. Però abans, hem de dir algunes coses sobre la diagnòstic d'INNOLAB-ESS.

El primer punt és assenyalar que aquest informe no només tenia la pretensió de fer una radiografia de les empreses de l'ESS, també era una proposta per crear un "laboratori de recerca social aplicada" inspirat en experiències dels *living labs*, una mena de centres de dinamització econòmica per territoris locals vinculats a les idees de la *social entrepreneur* (Díaz-Foncela y Marcuello, 2012). Un segon aspecte a ressaltar és la definició que es fa de l'ESS com a "model empresarial" que, situat entre l'Estat i el mercat, intenta fer compatible l'esfera mercantil amb estructures de ges-

tió democràtica, una definició similar a la que fan CIRIEC o CEPES sobre l'economia social. Com hem vist abans, el debat sobre les definicions creiem que és important perquè ens situa sobre unes experiències i pràctiques històriques que remeten a determinats models o aspiracions sobre la societat i no només a qüestions sobre la gestió econòmica del projecte (Estivill i Mirò, 2020).

L'informe d'INNOLAB tot i que es remet a un projecte dins de l'espai de l'ESS, no obstant això, deixa de banda les iniciatives sense forma jurídica, de caràcter autònom i popular que, encara que no tinguin una incidència important en l'esfera mercantil, sí que són proveïdores de serveis o recursos per a la comunitat (xarxes d'intercanvi, oci, grups de consum, etc.). Per últim, al no ser explícits els criteris per incloure/excloure les iniciatives dins de l'ESS, tampoc permet conèixer l'estat real del sector, les seves bones pràctiques en termes de gènere, democràcia interna o interrelació territorial.

Amb el naixement de l'Ateneu Cooperatiu La Col·lectiva a l'Hospitalet⁶ l'any 2018, la tasca de diagnosi territorial de l'ESS es reprén sota altres paràmetres molt millors ajustats a metodologies pròpies de les organitzacions de l'ESS de Catalunya i amb criteris explícits que ens donen informació rellevant pel que fa a l'estat de les iniciatives de l'ESS a la ciutat. De fet, realitzar aquest mapatge és uns dels objectius prioritaris de la XAC (Xarxa d'Ateneus Cooperatius) per tal de donar difusió a aquestes iniciatives, fer un apropament i seguiment de l'evolució del sector i donar alternatives per al seu desenvolupament a través d'instruments financers o bé espais que generin xarxes d'intercooperació territorial.

Fins ara, l'Ateneu La Col·lectiva a l'Hospitalet ha realitzat dos informes-mapatges (2018 i 2020) de l'estat de l'ESS a la ciutat. Aquesta diagnosi s'ha fet seguint els criteris del Pam a Pam⁷, una eina col·laborativa impulsada per la XES i SETEM Catalunya que permet establir criteris específics a l'hora d'avaluar les iniciatives socioeconòmiques de l'ESS. Es tracta de 15 criteris agrupats en les categories de *Democràcia Interna*, *Impacte Social* i *Impacte Ambiental*, que serveixen per detectar i avaluar de forma acurada els tipus de pràctiques que es porten a terme en cadascun dels sectors delimitats per Pam a Pam. La metodologia utilitza eines quantitatives (qüestionaris) i qualitatives (entrevistes en profunditat) per realitzar la recerca. Un cop és revisada la informació les iniciatives que compleixen els criteris mínims es publiquen en el mapa virtual de Pam a Pam. Una iniciativa es considera part de l'ESS si compleix 8 o més dels criteris establerts. (*Vegeu pàg següent*)

Entrant en detall, la diagnosi feta per l'Ateneu ens dona un paisatge socioeconòmic a l'Hospitalet on les cooperatives són la forma jurídica majoritària (el 67% del total d'iniciatives contactades). Des de l'any 2018, 28 iniciatives s'han sumat al mapa virtual de Pam a Pam, encara que no totes complien els criteris mínims. Els sectors econòmics amb major presència d'iniciatives de l'ESS són: atenció a col·lectius vulnerabilitzats i depenents (23%), la producció industrial i logística (23%), cultura i oci (16%), i projectes educatius (16%). Segons la diagnosi, aquesta característica respon a l'estructura productiva de l'economia de la ciutat:

Criteris Pam a Pam. Font: Ateneu Cooperatiu La Col·lectiva

- a) El teixit industrial malgrat que ha disminuït en les últimes dècades (com en totes les ciutats) segueix tenint una proporció major a la mitjana del Barcelonès i de Catalunya;
- b) Que el sector d'atenció a persones vulnerables tingui un pes important es deu al fet que l'Hospitalet és la ciutat més poblada de Catalunya amb la renda mitjana disponible més baixa (Dominguez, 2019);
- c) A causa d'una oferta pública molt baixa en educació infantil⁸, les escoles bressols (concertades) neixen amb la finalitat de cobrir aquestes necessitats.

En el global, la majoria d'iniciatives de l'ESS a l'Hospitalet tenen més de 15 anys d'antiguitat (54%), és a dir, són projectes consolidats. Les iniciatives més joves, amb menys de cinc anys de vida, representen el 31%. Aquest alt percentatge de cooperatives amb molts anys d'activitat constata la resiliència de les cooperatives davant altres fórmules empresarials. Certament aquest és uns dels trets més particulars de la forma cooperativa i de l'ESS en general: la seva resistència davant els embats de les crisis econòmiques s'ha confirmat en nombroses investigacions tan a escala nacional com internacional (Brichall y Ketilson, 2009; Sabín, et.al, 2013). Aquesta literatura reconeix factors de «caràcter intern» de les cooperatives per resistir als períodes de crisi. La gestió democràtica de les decisions estratègiques, l'estructura de propietat col·lectiva, els valors de la cooperació sobre la competitivitat entre treballadores, permeten una millor adaptació de les condicions laborals en funció de les conjuntures productives o l'adopció de mesures altament flexibles que es poden realitzar gràcies a la implicació no només econòmica sinó, també, a una motivació personal i emocional de les treballadores.

Qui compleix els criteris de Pam a Pam a l'Hospitalet de Llobregat? Per sectors, els dos informes mostren que les iniciatives de l'Atenció a Col·lectius Vulnerabilitzats es caracteritzen per un grau alt d'implicació en l'eix de la inclusió social, un arrelament

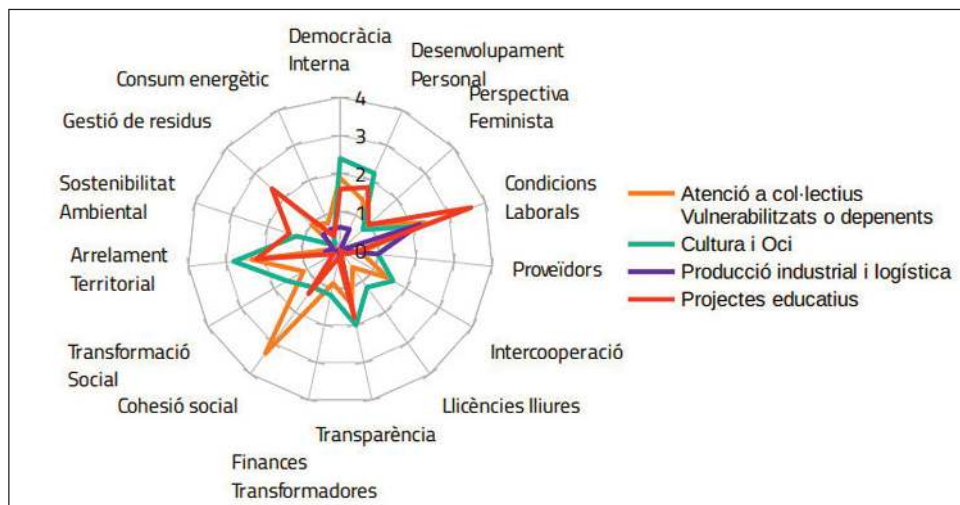
III Taula territorial. Xerrada amb Amaia Pérez Orozco. setembre 21. Font: Arxiu de La Col·lectiva

mitjà al territori i un baix nivell d'intercooperació. En el sector de Cultura i Oci, les iniciatives destaquen pel seu coneixement de la ciutat i democràcia interna, però amb poc èmfasi en la sostenibilitat ambiental. Pel que fa al sector de la Producció Industrial, les iniciatives només destaquen en l'eix de condicions laborals, en la resta d'eixos tenen una puntuació molt baixa. Per últim, les iniciatives del sector de Projectes Educatius, destaquen per les seves condicions laborals, l'arrelament territorial i la gestió de residus, però són deficientes en la intercooperació i utilització de finances ètiques. (Vegeu taula pàgina següent)

Aquestes característiques locals comparades amb la diagnosi (Pam a Pam) de l'Informe del Mercat Social del conjunt de Catalunya, elaborat per la XES-Catalunya (2019), mostren algunes diferències respecte de la resta de Catalunya:

- En els eixos de proveïdors (proximitat) i sostenibilitat ambiental l'Hospitalet està per sota la mitjana catalana. Un fet que no ha canviat des del primer informe de 2018.
- En els eixos de cohesió social, democràcia interna, desenvolupament personal i perspectiva feminista els barems són superiors en les iniciatives de l'Hospitalet. Això es manté respecte a l'any 2018.
- Respecte a les condicions laborals i arrelament territorial, els barems són similars a la mitjana catalana.

Pel que fa a l'anàlisi de gènere, les diagnosis constaten una important inclusió en la generació de llocs de treball en el cooperativisme de la ciutat. Un 67% de l'ocupació entre les iniciatives entrevistades pertany a dones, això és una dada molt diferent del que passa al mercat de treball convencional, on les dones representen el 48% de l'ocupació total a la ciutat. També destaca positivament l'igualtat retribu-

Compliment de criteris. Font: Ateneu Cooperatiu La Col·lectiva

tiva entre sexes dins d'una forquilla salarial inferior a 2 en la majoria d'iniciatives⁹. Tot això ve a confirmar les dades del Baròmetre Cooperatiu de Catalunya (2019) i l'Informe del Mercat Social Català (2018) que també destaquen aquestes característiques com a elements diferencials de l'ESS en comparació amb la resta d'empreses. La democràcia interna, el compromís col·lectiu i la flexibilitat d'horaris que permet la forma cooperativa segueixen sent un valor afegit del sector des d'una perspectiva feminista.

Ara bé, també existeix una segregació de sexe per sectors econòmics, ja que la majoria de llocs de treball de dones es concentren en l'àmbit de l'educació i les cures (84%), aquest últim molt marcat per la precarietat; en canvi, en el sector industrial i logístic, més del 90% són homes. Un altre biaix de gènere que es confirma és la desproporció entre la presència femenina en l'estructural global (més del 60%) i la seva presència en els òrgans directius de les cooperatives (50%), amb l'excepció del sector educatiu on més del 90% són dones. Tot i que a l'ESS les dades són molt més baixes que en l'economia convencional¹⁰, aquesta situació no és nova, més aviat és ben representativa de la divisió sexual del treball de l'estructura productiva global que el cooperativisme de l'ESS no acaba de trencar. Les investigadores Elba Mansilla, Joanna Grenzner i Sílvia Alberich (2014) en el seu estudi sobre les dones a l'economia cooperativa de Barcelona, anomenen segregació vertical (*sostre de vidre*) al fenomen pel qual les dones no poden arribar a llocs directius i que té a veure amb la desigualtat en el treball reproductiu entre homes i dones donat la cultura patriarcal existent, un fet que en el treball de cures remunerat, s'afegeix l'etnificació d'aquest sector (segregació horitzontal per raó de classe, gènere i ètnia) junt amb les discriminacions de la llei d'estrangeria que acaben per vulnerar les dones migrants en els seus drets fonamentals.

Respecte de les magnituds econòmiques dels diferents sectors econòmics de l'ESS a l'Hospitalet, l'informe de l'Ateneu del 2018 fa una estimació d'una facturació total de més de 16 milions d'euros. El sector de Serveis amb més 560 treballador/es representaria el 68% del total estimat, li seguiria el sector de la Indústria amb el 29% però amb només 94 treballador/es, la qual cosa indica que la facturació mitjana per treballador/a és 2,5 vegades més gran que en els Serveis. Dins d'aquest últim sector, l'informe de 2020 mostra com el subsector de Salut i Cures és el que més facturació té (1.735.000€) i el que més persones treballadores integra, entre tots els sectors de l'ESS.

Existeix un mercat social a l'Hospitalet?

La idea del mercat social és un horitzó estratègic que «vindria a ser un sistema vertebrat internament per relacions d'intercanvi, cooperació i solidaritat» (García i Suriñach, 2019). Per posar-lo en altres paraules, el mercat social en comptes de basar les seves relacions productives en el lucre seria el contrapès d'aquest, ja que es basaria en lògiques «d'encadenament intersectorial» per assegurar la reproducció ampliada de la vida (Coraggio, 2015). De la diagnosi feta per l'Ateneu podem afirmar que la idea d'intercooperació està en un estadi inicial en l'Hospitalet. Això no vol dir que no existeixin pràctiques d'intercooperació, més aviat vol dir que les que n'hi ha com la proximitat corresponsable, els projectes comuns entre entitats, l'intercanvi de coneixements, entre altres, encara no tenen un caràcter de coordinació intersectorial. A continuació descrivim tres aspectes que ens semblen claus per desenvolupar el mercat social a l'Hospitalet.

Un aspecte clau són les finances ètiques. La disposició de crèdit accessible per iniciatives petites i mitjanes, d'estalvi i de línies d'inversió estratègiques es mostra cabdal per guanyar autonomia respecte a l'hegemonia despòtica de les finances especulatives. A la ciutat, un 34% d'aquestes iniciatives no fan ús de les finances ètiques, 10 punts menys que en el conjunt de Catalunya. Segons l'informe del Mercat Social Català de 2019, el 63% de les organitzacions es financen amb finances ètiques, però només el 20% dels saldos estan dipositats en aquest sector. Les raons d'això, segons entrevistes, passen per la poca informació i difusió de les finances alternatives, la dependència de grans crèdits, avançaments de subvencions per part de la banca convencional, falta d'oficines a prop del lloc de treball, entre altres raons. Tot i que el sector de les finances ètiques ha tingut un creixement notable arran de la crisi de 2008, la seva extensió és un dels reptes més importants que té l'ESS a escala catalana.

La creació del mercat social té una relació directa amb els criteris d'arrelament, cohesió social i transformació social. A l'Hospitalet, ja que no han existit polítiques que donin un impuls a l'ESS sota estratègies planificades entre tots els actors del sector, no és estrany que fins ara no hi hagi cap espai de coordinació prou representatiu del sector. Només una quarta part del total d'iniciatives identificades formen

II Taula territorial a L'Espora. Jul21. Font: Arxiu de La Col·lectiva

part de la XES¹¹. Aquesta falta d'autoreconeixement de les iniciatives dins del món de l'ESS es reflecteix en el tipus d'impacte al territori. Per exemple, el sector de la indústria com que la seva activitat no inclou criteris de retorn social, el seu arrelament és estrictament empresarial; en canvi, el sector de l'atenció a col·lectius vulnerables i de l'educació, tot i que tenen una alta implicació territorial amb xarxes cooperativistes que porten molts anys fent feina a la ciutat, no obstant això, pateixen d'una manca de visió estratègica i, per tant, transformadora en el sentit del mercat social. De tota manera, s'ha de destacar que entre l'informe elaborat el 2018 i el del 2020, hi ha un increment en gairebé tots els criteris del Pam a Pam de les iniciatives locals.

El tercer aspecte o repte que volíem ressaltar per seguir reflexionant sobre el desenvolupament del mercat social a l'Hospitalet, és la coproducció de polítiques públiques. Quan parlem de coproducció no es tracta simplement d'exigir unes determinades demandes perquè l'administració pública les faci seves i les executi sense més. *Cooproduir* significa una nova relació entre les administracions i la ciutadania per abordar les problemàtiques i les solucions; és un mode d'abordar les polítiques des del reconeixement de la pluralitat i la col·laboració entre diferents actors que existeixen en un territori determinat i també una resposta democràtica per enfrontar les complexitats en un canvi d'època (Parés, 2017).

En aquest sentit, ja hem parlat de la proposta de Llei de l'ESS i el que significaria en termes de legitimitat sociopolítica per al sector. Als últims anys, diversos especialistes (García, 2020; Estivill i Miró, 2020) coincideixen en el fet que des de l'any 2015 hi ha hagut un canvi positiu cap a mesures impulsores d'iniciatives de l'ESS. Per una banda, l'entrada de nous governs municipals a les institucions, ha millorat l'orientació i sensibilitat política cap a l'ESS. Per altra banda, aquest nou ambient més

sensible a les economies alternatives ha motivat un apropament per part de les administracions cap a les alternatives que està creant el sector. El 2015 es va realitzar la primera Trobada Internacional de Municipalisme i Economia Solidària, organitzada pel Comissionat d'Economia Cooperativa, Social i Solidària de l'Ajuntament de Barcelona. Fruit d'aquesta trobada es va constituir l'any 2017 la Xarxa de Municipis per l'Economia Social i Solidària (XMESS), un espai que aplega més de 30 representacions d'ajuntaments, que treballa per promoure, reforçar i consolidar l'ESS fomentant la cooperació entre municipis; un dels seus objectius principals és desenvolupar polítiques d'ESS en l'àmbit local. Un altre exemple es va donar a l'Ajuntament de Barcelona que va aprovar l'any 2016 l'anomenat Pla d'Impuls de l'ESS 2016-2019.

Un fet important ha estat el desplegament de la XAC (Xarxa d'Ateneus Cooperatius) que té els seus orígens en el programa AraCoop de la Direcció General d'Economia Social de la Generalitat el 2013 i que des de l'any 2016 va obrir dues vies d'acció: els ateneus cooperatius i els projectes singulars. La creació dels Ateneus Cooperatius, segons Miró (2018), es tractaria d'una experimentació de polítiques publico-cooperatives que, aprofitant el marc jurídic establert, pot obrir noves iniciatives per reforçar i fer créixer l'ESS catalana. És evident que aquestes polítiques no neixen del no-res, més aviat són reflex d'una correlació de forces on els agents i moviments socials de l'ESS han estat capaços de pressionar perquè s'incloguin les seves demandes.

A l'Hospitalet de Llobregat s'estan coproduint polítiques públiques amb els agents de l'ESS local? Aquesta és sens dubte una de les tasques més importants que té per davant la ciutat. De moment, per part de l'Ajuntament només hem trobat alguna mesura sense concretar (amb quins agents, ni com ni quan) sobre un programa de suport al cooperativisme i l'economia social que s'inclou en el document *Pacte de Ciutat 2020-2023*¹², un pla impulsat pel govern local per reactivar l'economia. Des de la XES-Catalunya també s'han impulsat propostes de mesures urgents i també de mig i llarg termini per blindar la política pública de suport a l'ESS. Tenint en compte que l'Ajuntament de l'Hospitalet és membre de la XMESS i a més la ciutat té el seu propi Ateneu Cooperatiu, resulta cridaner que encara no hi hagi espais de coordinació amb els agents del sector.

El cas de l'Hospitalet de Llobregat és un bon exemple de com encara que l'ESS estigui passant per un bon moment, és molt d'hora per parlar d'èxit. A falta de noves avaluacions i reflexions col·lectives, l'avanç en termes de reconeixement institucional i social per part de les administracions públiques, de moment, té un arrelament amb realitats i sintonies polítiques molt diverses arreu del territori. Com assenyala García Jané (2020), encara s'ha de trobar la manera que ajuntaments i ateneus cooperatius i grups locals de la XES «es complementin i es coordinin, en lloc de generar duplicitats».

Pandèmia: entre el col·lapse socio-sanitari i les respostes solidàries

A ningú se li escapa que l'emergència sanitària arran de la COVID-19 va tenir immediates conseqüències socials que encara avui dia persisteixen. La pandèmia ha visibilitzat com mai les desigualtats que ja existien al nostre voltant, no només en termes econòmics, sinó també, en termes de classe, ètnia i gènere (Borràs i Moreno, 2021; ECAS, 2020).

Com ha afectat la COVID-19 al sector de l'ESS de l'Hospitalet de Llobregat? Gràcies a la feina de mapatge continu de l'Ateneu Cooperatiu La Col·lectiva podem valorar l'impacte de la pandèmia. L'enquesta realitzada entre març i juliol de 2020 va poder contactar amb més de 100 iniciatives vinculades amb activitats de l'ESS de la ciutat (la majoria cooperatives i associacions), de les quals 30 van respondre l'enquesta.

Algunes de les conseqüències més importants són el descens d'un 60% dels indicadors de producció, una caiguda del 80% dels ingressos i una pèrdua de clients per sobre del 40%. Les àrees més afectades per la pandèmia han estat la cultura i el treball de cures. El primer ja partia d'unes condicions de temporalitat molt alta i una manca de teixit de suport mutu. Amb la crisi, les demandes del sector cultural tenien a veure amb qüestions bàsiques com no poder pagar el lloguer, falta de liquiditat, retard en els pagaments per part de l'administració pública, entre d'altres.

Pel que fa al treball de cures, la crisi ha tingut un impacte molt fort. A l'enquesta han pogut contestar 107 treballadores de la llar (95% dones) entre 18 i 59 anys. La gran majoria d'aquestes treballadores són estrangeres que provenen, majoritàriament, de llatinoamèrica. En el moment de l'esclat de la pandèmia, moltes d'aquestes treballadores estaven en situació administrativa irregular, un fet -com diu l'informe- que ve lligat al temps des de la seva arribada i les dificultats que posa la llei per obtenir la residència i el permís de treball¹³. També es constata la precarietat del sector: el 41% de persones treballava per hores (més d'una llar) en el moment de l'enquesta; això va significar que amb el confinament, moltes d'elles van veure el seu sou reduït en fer menys hores, sense cap alternativa per demanar ajudes o prestacions públiques al no estar donades d'alta a la seguretat social o no tenir la seva situació administrativa regularitzada. L'enquesta recull algunes dades importants que reflecteixen la vulnerabilitat del sector de les treballadores de la llar: un 52% va afirmar tenir un suport personal que l'ajudava a cobrir necessitats diàries, mentre que només un 45% de les entrevistades va afirmar que disposava d'una xarxa de suport en assumptes laborals. Entre els problemes principals durant la crisi la falta de diners per pagar l'habitatge, per enviar a familiars i pagar els subministraments bàsics van ser les demandes més urgents.

Per altra banda, s'ha d'assenyalar (com va passar a altres ciutats) que durant els moments més durs del confinament es van activar molt ràpidament xarxes de suport veïnals que van poder arribar a moltes famílies per abastir-les d'aliments bàsics, mascaretes o recursos informàtics per a les famílies més vulnerables. La XES de l'

*Fent xarxa amb el comerç migrant de Collblanc-La Torrassa.
Font: Arxiu de La Col·lectiva*

Hospitalet va impulsar la creació de la xarxa de suport conjuntament amb associacions i veïnes de la ciutat. Va activar dues caixes de resistència (una general i un altre per a les treballadores de la llar), arribant a recaptar més de tres mil euros per despeses d'aliments, medicaments, material sanitari, butà, reparacions, etc. També s'ha de destacar l'autoorganització entre entitats de l'ESS de la ciutat, reformulant-se per fer front a la situació i adaptant la seva producció a les necessitats del moment (fent mascaretes, traduint la informació oficial, donant un cop de mà a la xarxa, etc.).

Encara que hagi passat la part més dura de la crisi sanitària, hi ha molta incertesa per saber com es recuperaran les economies, tant reproductives com productives. Encara queda per saber realment quins són els efectes socials i econòmics a causa de la pandèmia i la seva gestió. El sector de l'ESS ha demostrat que pot ser un agent important no només per pal·liar la pobresa sinó, també, per introduir noves formes de fer-li front, mostrant que hi ha alternatives a l'exclusió o la competitivitat salvatge del «salvi's qui pugui». Tot indica que la col·laboració entre les iniciatives del sector (economia social, tercer sector i economia solidària) i l'administració pública és més necessària que mai per donar un impuls real a l'ESS. A mesura que passi el temps també sabrem si les relacions de solidaritat que es van donar durant el confinament es cristal·litzaran en relacions d'intercooperació. La construcció d'espais de reconeixement i coneixença mútua seran cabdals per consolidar llaços de confiança entre tots i totes.

BIBLIOGRAFÍA

ALONSO, L. E. *La crisis de la ciudadanía laboral*. Barcelona: Anthropos, 2007.

ATENEU COOPERATIU LA COL·LECTIVA. *El mercat social a l'Hospitalet de Llobregat 2020. Diagnosi de l'estat de l'ESS a la ciutat i de l'impacte de la COVID-19 en el seu teixit*. Disponible a: <https://www.ateneulh.coop/>

ATENEU COOPERATIU LA COL·LECTIVA. *Mirades des de l'economia social i solidària a les cooperatives a l'Hospitalet de Llobregat. Informe del mapatge de les iniciatives d'ESS 2018*. Disponible a: <https://www.ateneulh.coop/>

BAUMAN, Z. *La globalización: consecuencias humanas*. México, D.F.: Fondo de Cultura Económica, 2001.

BIRCHALL, J. i HAMMOND KETILSON, L. *Resilience of the cooperative business model in times of crisis*. International Labour Organization, 2009. Disponible a: https://www.ilo.org/empent/Publications/WCMS_108416/lang--en/index.htm

BOICHAT, G. (2016). "L'economia social del Quebec, l'èxit de transcendir els límits". *Revista Nexa*, nº39 desembre. 45-50.

BORRÀS CATALÀ, V. i MORENO COLOM, S. "La crisis de la COVID-19 y su impacto en los trabajos: ¿una oportunidad perdida?". *Anuario IET de Trabajo y Relaciones Laborales*, vol. 7, 2020, pp. 187-209.

CASTEL, R. *El ascenso de las incertidumbres: trabajo, protección, estatuto del individuo*. México, D.F.: Fondo de Cultural Económica, 2010.

CHAVES, R. i MONZÓN, J.L. "Panorama de la investigación en economía social". *Estudios de Economía Aplicada*, vol. 26, núm. 1, dic., 2008, pp. 29-55.

COMOS, C. "La Ley de Economía Social 5/2011 de España". *Mediterráneo económico*. núm. 32, 2019, pp. 309-319.

CONSEJO ECONÓMICO Y SOCIAL DE ESPAÑA. *Informe 03/2018. El futuro del trabajo*. Madrid: Consejo Económico y Social. Disponible a: <http://www.ces.es/informes>

CORAGGIO, J. L. "Principios, instituciones y prácticas de la economía social y solidaria". A COSTA, ALBERTO y MARTÍNEZ, ESPERANZA (eds), *José Luis Coraggio, Economía Social y Solidaria. El trabajo antes que el capital*. Quito: Abya Yala, 2011. Disponible a: <https://base.socioeco.org/docs/economia-social.pdf>

CRIA, S.L. INNOLAB-ESS. *L'economia social i solidària: una proposta per la cohesió social a la ciutat*. Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat, 2015. Disponible a: <https://tinyurl.com/44rdu2b8>

DÍAZ-FONCEA, M. i MARCUELLO, C. "Las empresas sociales en España: concepto y características". *GizaEkoa Revista vasca de economía social*, núm. 8, 2012, pp. 143-164. Disponible a: <https://addi.ehu.es/handle/10810/46763>

DOMÍNGUEZ, M. *La riquesa de l'Hospitalet i els seus barris* [entrada blog]. Recuperat 15 maig 2021. Disponible a: <http://localmundial.blogspot.com/search/label/renda>

ECAS. *Informe nº12. Una societat entre crisi*, decembre 2020.

ESPINOSA SÁNCHEZ, W. "Estrategias de resistencia y propuestas locales de las trabajadoras del hogar y del cuidado: una exploración a partir de la entidad de base Mujeres Pa'lante". A SILVIA CARRILLO (coord.) *Abordant la crisi de les cures: polítiques, treballs i experiències locals*. Barcelona: ICPS, 2019.

ESTIVILL, J. i MIRÓ, I. *L'economia social i solidària a Catalunya: fonaments teòrics i reptes estratègics*. Barcelona: Icaria Editorial, 2020.

ESTIVILL, J. *Invitació a l'economia solidària: una visió des de Catalunya*. Barcelona: XES: Pol·len Edicions, 2018.

FEDERACIÓ DE COOPERATIVES DE TREBALL DE CATALUNYA. *Baròmetre Cooperatiu 2019*. Disponible a: <https://www.cooperativest treball.coop/la-federacio/qui-som>

FERNÁNDEZ GUADAÑO, J. "Structural changes in the development of european co-operative societies". *Annals of Public and Cooperative Economics*, march 2006, 77, pp. 107-127.

FRASER, N. *Fortunas del feminismo*. Madrid: Traficantes de sueños, 2015.

GARCÍA J. y SURIÑACH, R. *Guia del mercat social*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2019.

GARCÍA JANÉ, J. "Balanc i reptes de les primeres polítiques públiques d'ESS". 6 de març 2020. *Nexe*. Disponible a: <https://tinyurl.com/wx3bxc>

HARVEY, D. *El nuevo imperialismo*. Madrid: Akal, 2004.

IERMB. *Infància i desigualtat a la metròpoli de Barcelona: el paper dels ens locals*. Bellaterra, decembre 2019.

JESSOP, B. *Crisis del estado del bienestar: hacia una nueva teoría del Estado y sus consecuencias*. Santa Fé de Bogotá: Siglo del Hombre Editores, 1999.

LAVILLE, J.L. "Las aporías del tercer sector", en LAVILLE, JEAN-LOUIS (de.), *Economía social y solidaria. Una visión europea*. Buenos Aires: Fundación OSDE – Universidad Nacional de General Sarmiento, Editorial Altamira, 2004. Disponible a: https://www.socioeco.org/bdf_fiche-document-134_es.html

LAVILLE, J. L. *Asociarse para el bien común: tercer sector, economía social y economía solidaria*. Barcelona: Icaria Editorial, 2015.

Llibre blanc de l'economia social a Catalunya. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Treball, DL 2001.

Llibre blanc del tercer sector cívico-social. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència, CETC, 2003.

MANSILLA, E., GRENZNER, J. y ALBERICH, S. *Femení plural. Les dones a l'economia cooperativa*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2014.

MENDELL M. and NEAMTAN N. "The social econoy in Quebec: towards a new political economy". A L. MOOK, J. QUARTER and S. RYAN (eds.) *Why the social economy matters*. Toronto: University of Toronto Press, pp. 32-58, 2010.

MÉNDEZ DE ANDÉS, A. HAMOU, D. i APARICIO, M. *Códigos comunes urbanos: herramientas para el devenir-común de las ciudades*. Barcelona. Icaria Editorial, 2020.

PARÉS, M. *Repensant la participació de la ciutadania al món local*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2015.

PÉREZ DE MENDIGUREN, J. C. i ETXEZARRETA, E. "Sobre el concepto de economía social y solidaria: aproximaciones desde Europa y América Latina". *Revista de Economía Mundial*, núm. 40, 2015, pp. 123-144.

Disponible a: <http://rabida.uhu.es/dspace/handle/10272/11181>

PÉREZ DE URALDE, J. M. "La inaplicación de la ley de economía social en un contexto de crisis económica. Algunas interpretaciones y propuestas". CIRIEC-España. *Revista de economía pública, social y cooperativa*, núm. 81, 2014, pp. 33-59.

PÉREZ YRUELA, M. "Panorámica del tercer sector en España durante la crisis". En *VIII Informe FOESSA*. Madrid: FOESSA, 2019.

PLATAFORMA DE ONG DE ACCIÓN SOCIAL. *El Tercer Sector de Acción Social en España 2019. Nuevos horizontes para un nuevo contexto sociopolítico*. Disponible a: <https://www.plataformaong.org/tercer-sector-accion-social.php>

POLANYI, K. *Los límites del mercado: reflexiones sobre economía, antropología y democracia*. Madrid: Capitán Swing, 2014.

SABÍN, F. et al. "Factor C: factores de resistencia de las microempresas cooperativas frente a la crisis y recomendaciones para un fortalecimiento cooperativo del sector de lo social". *GizaEkoa Revista Vasca de Economía Social*, nº 9, 2013. Disponible a: <https://ojs.ehu.eus/index.php/gezki/article/view/12735/11535>

SERRANO PASCUAL, A., FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ, C. y ARTIAGA LEIRAS, A. "Ingenierías de la subjetividad: el caso de la orientación para el empleo". *REIS*, nº138, abril-junio 2012, pp. 41-62.

SUBIRATS, J. "Los grandes proceso de cambio y transformación socia. Algunos elementos de análisis". En *Cambio social y cooperación en el siglo XXI*, 2010, pp. 8-20. XES. *Informe del Mercat Social Català 2019*. Disponible a: <https://mercatsocial.xes.cat/ca/pdf-estat-mercat/>

SURIÑACH, R. *Economies transformadores de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2017.

NOTES

1. https://www.cepes.es/social/estadisticas&e=entidades_evolucion
2. Des del 2011 diversos països europeus han aprovat lleis d'economia social: Grècia (2011), Portugal (2013), França (*Economía Social y Solidaria*, 2014).
3. <https://www.reasred.org/>
4. L'Associació Economia Social Catalunya (AESCAT), l'integren la Confederació de Cooperatives de Catalunya, la Taula d'Entitats del Tercer Sector Social de Catalunya, la Confederació Empresarial del Tercer Sector de Catalunya, la Federació de Mutualitats de Catalunya i la Xarxa d'Economia Solidària de Catalunya.
5. <https://analisi.transparenciacatalunya.cat/>
6. <https://www.ateneulh.coop/>
7. <http://www.pamapam.org>
8. Segons l'estudi de l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona (IERMB) (2019) sobre infància i desigualtats, l'Hospitalet de Llobregat és la tercera ciutat de l'Àrea metropolitana de Barcelona amb menor taxa de cobertura pública en educació infantil de primer cicle (11%), mentre que la mitjana és del 33,5%.

9. Això vol dir que, en una empresa, el salari de la persona que més guanya no dobla el de la persona que té el salari més baix.

10. Segons dades de l'INE, l'any 2020 el percentatge de dones en els Consells d'Administració d'empreses que formen part de l'IBEX35 és del 27,7%.

11. Hem de recordar que el node local de la XES de l'Hospitalet de Llobregat es va crear el 2019.

12. <https://coronavirus.l-h.cat/>

13. Com diu Espinosa (2019), *la llei d'estrangeria (...) promueve un continuo estado de exclusión para las mujeres migrantes dentro de esta sociedad, puesto que avala la existencia del trabajo sumergido, ya que solo permite poder realizar trabajo remunerado formal a las personas que ingresan en el territorio español con los permisos de trabajo y residencia previos, es decir, tramitados desde el país de origen.* (p. 105-106).

14. <https://xes.cat/2021/01/27/xarxa-de-suport-veinal-de-lhospitalet-cartografia/>